

Gamle Minder fra Thy.

Af J. YDE KIRK.

I. Fra, Hoveriarbejdets og Landmilitsens Dage.

Foreviseren Lars Andersen, fød udi Kielstrup Bye, Hillerslev Sogn, Thisted Amt, nu 20 Aar gammel, 64 Tommer høi, blaa af Øine, mørk af Haar, stærk af Skuldre, og ligesaa af Been, formedelst han er Krøbling paa høire Been uduelig til alt Krigsbrug meddeles herved hans Udygtigheds-Pas; hvorefter han sig kan opholde paa hvad Sted i Landet han lyster.

Udi Land-Milice-Sessionen for Thisted Amt, den 2den Oktbr. 1818.

?seher Ziegenhorn. Bibon¹)

Hvornaar Lars Andersen med Tilnavn Bonde er født, kan ikke oplyses, men han er døbt i Hillerslev Kirke d. 8. Januar 1798. Han er født i "Grøngaard" i Kjelstrup, og i Kirkebogen staar herom kun: Laust, Søn af Anders Bonde og Dorthe Tækker.

Som ganske ung maatte han gøre Hoveriarbejde paa Ullerupgaard. Der var dengang af store Sten lavet et Vadested over Engene, og indtil for faa Aar siden laa de store Sten som Minde om fordums Tid. Over dette Vadested maatte Laust og andre vandre fra Kielstrup for at komme til Hoveriarbejdet paa Ullerupgaard, og han kunde fortælle om, hvorledes Arbejdet maatte vente hjemme, til de var færdige. paa Herregaarden, saa det kunde jo ikke undgaas, at Arbejdet i deres eget Hjem mange Gange blev forsømt og voldte Tab, fordi det ikke kunde blive udført i betimelig Tid.

Lars Andersen Bonde blev i 1819 gift med Margrethe Jensdatter (Myg). Han fik da af "Grøngaarden"s daarligste Jord 20 Tdr. Land, hvorpaa der blev opført en enlænget Bygning af gammelt Tømmer og med klinede Vægge og Lergulv i Stuehuset. Hans Søn, Morten Bonde, Peter Kirks Svigerfader, overtog Stedet 1858, og i 1877 byggede han det Stuehus, som staar endnu. Min Broder købte en Del Jord til, og hans Enke Johanne bor nu i Stedet, og deres ældste Søn Morten styrer Ejendommen for hende.

Som det fremgaar af Udygtigheds-Passet, var Lars Andersen Bonde Krøbling paa højre Ben. Han var ikke blevet det ved Ulykkestilfælde, men der var "Svind" i det, sagde de gamle dengang. Imidlertid bevirkede det, at han ikke vedblivende kunde udføre strengt legemligt Arbejde, og da han var velbegavet og lærenem, kastede han sig over Læsning og blev ved Selvstudium én efter sin Tid særdeles oplyst Mand. Dette førte til, at han blev Vandrelærer. Der var dengang ikke 5 faste Skoler i Kommunen. Han kom saaledes til igen at vandre til Ullerupgaard; ikke som Hoveriarbejder, men som Lærer, og her underviste han bl.a. ogsaa afdøde N. Hagensen,

Ullerupgaard. Som Vandrelærer underviste han ogsaa paa Momtoft.

Lars Andersen Bonde havde ogsaa musikalsk Begavelse, og han blev meget brugt som Spillemand rundt om paa Egnen. Min Svigerinde fortæller om denne hans Virksomhed saaledes: "Han var tillige Spillemand, og da han var absolut Afholdsmand, hvad der jo var en stor Sjældenhed i de Tider, var han meget søgt som Spillemand. Der var jo dengang Bryllupsgilder, som kunde vare 4 Dage i Træk, og her skulde helst være to Musikanter. Bedstefader havde da en Medspiller, som ikke var Afholdsmand, men som gerne vilde stramme sig op ved Snapsene, der jævnlig blev budt omkring. Søvn blev der jo ikke meget af i de 4 Bryllupsdage, saa Spillemandene kunde nok faa en Følelse af, at der kunde trænges til en Opstrammer. Men jo mere Kristen strammede sig op, des slappere blev han, og det endte næsten altid med, at han slet ikke kunde spille. Bedstefader advarede ham saa imod at drikke saa meget. "Jamen, naar de byder mig, kan jeg ikke sige Nej", undskyldte Kristen sig. "Saa maa du tage lidt ad Gangen", sagde Bedstefader. "Ja, det siger du nok, Laust Buun", genmælede Kristen, "men det er ikke saa let at tage lidt, naar Begærligheden er stor". Det endte da ogsaa gerne med, at Kristen maatte gaa fra midt i Gildet, og min Bedstefader Lars Bonde blev ene om Spillet den sidste Tid".

Det vil forstaas, at han var en virksom og solid Mand, og han var meget anset i Kommunen, hvorfor han ogsaa blev indvalgt i Sogneforstanderskabet i 1845. I den gamle Protokol staar: "Aar 1845 d. 9. Januar holdt Sogneforstanderskabet sit første Møde i det ny Aar", og længere nede er anført: "Til Skoleforstander for Kjelstrup og Brund Skoler udnævntes enstemmig det nyvalgte Medlem Lars Bonde". Han sad i Sogneforstanderskabet i 2 Perioder, og i den Tid var Pastor Obel, Hillerslev, Formand.

Da Lars Bonde var omkring 60 Aar, døde hans Hustru pludselig af et Hjerteslag, og siden rørte han aldrig Violinen. Han døde d. 12. Decbr. 1869, 72 Aar gl., og ved hans Dødsfald er der i Kirkebogen vedføjet en lille Beskrivelse om ham. Bl. a. staar der, at han i sin kraftige Alder var Skriver hos Pastor Stenstrup, og at han døde hos sin Søn Morten Overgaard Larsen Bonde og dennes Hustru Maren Olesen Bek, samt hvormange Børn og Børnebørn han efterlader sig. Denne Beskrivelse i Kirkebogen viser ogsaa, at han var anset, og hans Minde lever da ogsaa endnu i Sognet.

II. Marionetlirekassemanden Peder Madsen fra Refs.

I Historisk Aarbog for Thisted Amt 1938 fortalte jeg Side 107 om Vandringsmænd i Thy og Hanherrederne, der drog om som Helligkongerstjernesangere, og jeg paaviste, hvorledes disse Stjernevandrere var den sidste Rest af

¹ Originalen til dette UdygtighedsPas saa jeg hos min Svigerinde, Johanne Kirk, Enke efter afdøde Sogneraadformand Peter Kirk, Kjelstrup, og det er ogsaa hende, der har givet mig de følgende Oplysninger om hendes Bedstefader.

katolske kirkelige Skikke, de saakaldte Mysterier-Skuespil. Her vil jeg gerne omtale en anden Vandringsmand i Thy, der drog omkring med en anden Levning af katolsk Kirkeskik, nemlig et lille Marionetteater, indbygget i en Lirekasse. Saadanne bevægelige Marionetdukke var meget yndede i katolske Lande og brugtes dér til Fremstilling af bibelske Optrin, særligt almindeligt var det at fremstille Jesu Fødsel og Lidelseshistorien ved Hjælp af disse Marionetdukke, og tit var her præsteret et overordentligt stort mekanisk Snille for at faa disse mekaniske Skuespillere til at optræde paa virkningsfuld Maade. De brugtes som sagt meget i katolske Kirker, men i Frankrig blev dette forbudt af den unge Ludvig XIV, hvilket imidlertid havde til Følge, at Marionetteatrene flyttede fra Kirkerne ud til Folket, særlig paa Markedspladserne, og her blev det et andet Publikum, der forlystede sig med at se disse Dukkeforestillinger. Særlig i Italien har Marionetteatrenes Forestillinger været meget yndede og udbredte. At de ogsaa har fundet Vej her til Landet, er bl.a. Peder Madsen fra Refs med sin Lirekasse et Vidnesbyrd om, og at der endnu er Marionetteaterspil i Danmark, kan man forvisse sig om, naar man om Sommeren paa Dyrehavsbakken aflægger Besøg hos Mester Jakel.

Peder Madsen fra Refs var nogle Gange i min Barndomstid i mit Fødehjem i Faarftoft med sin Marionetlirekasse, og jeg husker ham meget godt. Han omtales ogsaa i mange af de Breve, jeg har modtaget, og heraf fremgaar det, at han har vandret foruden i Thy ogsaa i Han Herrederne og paa Mors. Den 83-aarige Fru Handelsingartner Hansen, Nykøbing M., der er Lærerdatter fra Hvidbjerg paa Mors, giver en meget livlig Beskrivelse af Peder Madsens Besøg i Hvidbjerg Skole, og det er den, jeg her gengiver:

En af vore store Fornøjelser havde vi, naar Peder Madsen fra Refs i Thy kom med sin Lirekasse. Den var nemlig ikke som andre Lirekasser, der kun giver Musik; den var større og kunde lukkes op, og indeni var der mekaniske Dukker. Der var noget baade at se og at høre paa. Naar Peder Madsen kom ind, sagde han: "Æ er Pi Masen fræ Revs. Vel I ha mi Kas aa hør aa si, saa er tov Stuel og en Rigsbankmark Kassens Ret, enten I er fo eller manne, aa enten I er stue eller smo". Naar han saa havde faaet Marken, lukkede han op for Herligheden, og saa fik vi Bibelhistorie af en egen hjemmelavet Art. Her sad nu først Kong David fin og flot paa sin Trone og med Krone paa Hovedet og spillede paa Harpe. Ved Siden af ham stod en Pengekasse; ved Siden af den igen stod hans Dronning. Hun hed Bethseba, sagde P. M. med særligt Eftertryk paa se. Hun stod med en Tallerken i Haanden, og lagde vi en ekstra Skilling paa den, saa drejede hun sig rundt og viste Kongen den. Saa nikkede han, og da lod hun Skillingen falde i Pengekassen. Men vilde vi prøve at narre hende og lægge en Knap eller noget andet værdiløst paa Tallerkenen, viste hun ogsaa det til Kongen. Da vendte han Ansigtet bort og Nakken til. Saa smed Bathseba med et raskt Kast Genstanden ud paa Gulvet mellem Tilskuerne. Imens underholdt Pi Masen os og fortalte om de andre Figurer i Kassen. Blandt dem var ogsaa Jerusalems Skomager, der syede paa en Støvle, og saa var der ogsaa Soldater. Men David og Bethseba var

Hovedpersonerne og de fornøjeligste, og det var da ogsaa dem, der indkasserede ekstra Fortjenesten.

Selvsagt kunde Peder Madsen fra Refs i Thy ikke være den eneste Marionetlirekassemand, og herom foreligger der da ogsaa Vidnesbyrd. I sin Fortælling "Rodfæstet" omtaler Jakob Knudsen Side 51 en Vandringsmand, der til Tider gaar med Helligtrekongerstjerne og til andre Tider drager rundt med en Marionetlirekasse, som han kører frem. Han hedder Gert Madsen og kaldes Gert Stjernemand, og saa vidt skønnes vandrer han i Egnene paa begge Sider af Fjorden ved Aggersund. Interessant er det at lægge Mærke til, at den Skildring, Jakob Knudsen giver af Gert Madsens Optræden med Marionetlirekassen, er samstemmende med den ovenanførte Skildring, som Fru Hansen giver af Refsmanden Peder Madsens Optræden. Her er altsaa hos disse Vandringsmænd fælles Træk ligesom hos Helligtrekongerstjernesangerne, og i begge Tilfælde er der det fælles Træk, at det som anført er Levninger fra katolske Kirkeskikke. Det kan vel derfor heller ikke være helt uden Værdi, at jeg har prøvet paa at tegne et Billede til Bevaring om Mindet af Marionetlirekassemanden Peder Madsen fra Refs i Thy.

III. Gamle Sejer.

I Historisk Aarbog for Thisted Amt 1938 staar Side 149 "Gamle Talemaader, Sejer og Vendinger fra Hillerslev Sogn. Samlede af Anders Overgaard". En af Sejerne angives her saaledes: "De æ kraank, men de æ da edele (saa Niels Gris, han oed e Vaskeseeb).

Denne Seje stammer fra min Fødeby Faarftoft Øst for Thisted i Thisted Landsogn, og den er gengivet nøjagtig som jeg saa mangfoldige Gange har hørt den under min Opvækst og senere under min Lærervirksomhed i min Fødeby. Da jeg nu tilmed kan huske Niels Gris og véd, under hvilke Forhold de bevingede Ord første Gang blev udtalt, der altsaa nu gaar Thy rundt som en gammel Seje, saa vil jeg fortælle, hvorledes den er fremkommet, saa meget mere som det vel nok kan have sin Interesse engang imellem at kunne fastslaa, hvorledes sligt fremstaar. Men først maa jeg forudskikke den Bemærkning, at hvad jeg kommer til at fortælle, ikke anføres til Forklejnelse for nogen. Det fortælles, fordi det er nødvendigt, naar der skal redegøres for Sejens Fremkomst, og for, at de Forhold, der omtales, kan blive et sanddru Tidsbillede, et kulturelt Vidnesbyrd om Folk og Færden i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Niels Gris' Døbenavn var Niels Pedersen. I Thisted Kirkebog staar der saaledes om hans Død og Begravelse: "Niels Pedersen. Død i Faarftoft, Thisted Landsogn, 14. Febr. 1881. 77 Aar gammel. Fattiglem. Gift. Husmand i Faarftoft. Begravet 22. Febr." Hvorfra og hvorfor han havde faaet Tilnavnet Gris har jeg ikke kunnet faaet opklaret. Men det var jo saa almindeligt i de Tider med et Tilnavn som Kendingsnavn, saa der er slet intet mærkeligt i, at Niels Pedersen blev kendt under Navnet Niels Gris. Han boede sammen med sin Hustru Sidsel i en lille Hytte, der laa i den sydlige Del af Faarftoft tæt ved Fjorden. Ruinerne af Hytten ses endnu lidt Vest for Sogneraadformand Harald Kierkegaards Gaard. Der var kun en lille Plet Jord til Hytten, men jeg husker dog, at de havde et Par Faar, der græssede ved Hytten, og det toges

ikke saa nøje, om Tøjret naaede over Skellet og ind paa Naboens Enemærker. Om Vinteren kunde det knibe med Foder til Faarene, men saa var det saa lige til dengang, at Niels Gris fandt et Stykke Reb frem og gik ud for at tigge Halm og Hø hos dem, der havde mere af disse Goder end Niels selv. Jeg husker fra min Skoletid, at vi undredes over, at han ikke faldt, naar han kom dinglende med en mægtig Stak paa Ryggen helt op over Hovedet. Niels var nemlig gerne lidt usikker paa Benene, naar han saaledes havde været ude. Der vankede nemlig ogsaa Dramme, og dem satte Niels Gris stor Pris paa. At Sidsel ogsaa kunde lide en Snaps, fremgaar af, hvad Niels engang fortalte, da han vilde forklare, hvor klog deres Kat var. ”Vor Muer skal altid kaste op, naar hun er lidt kvak, fortalte han. Men saa kommer Katten for at slikke det op. Naar det saa hænder, som ske kan, at Katten ikke vil slikke op, men lader Opbrækningen ligge, saa ynder jeg det ikke, for saa ved jeg, at vor Muer har været for haard ved Flasken”. I den Gaard, som ligger længst mod Øst derude ved Fjorden og Gadekæret i Faartoft, boede dengang en driftig, brav og velkendt Gaardmand ved Navn Chr. Smed. Jeg husker ham saare vel, saa meget mere som jeg var Skolekammerat med et Par Sønner fra Gaarden. Jeg husker ogsaa, at første Gang, Fader havde sendt mig i et Ærinde til Chr. Smed, gav han mig den Formaning med:

”Lad nu ikke Chr. Smed ”rende med dig”, Jens Yde”.

Denne Formaning havde Niels Gris antagelig ikke faaet, da han engang i Juledagene var kommet et Ærinde hen til Chr. Smed. Her skulde han naturligvis beværtes med en Dram og en Kage som Skik var, og saa var det, at Chr. Smed paa Kagefadet havde anbragt et Stykke Vaskesæbe ved Smaakagerne, øverst paa den Side, der vendte mod Niels Gris, da Chr. Smed rakte Kagefadet hen mod ham og sagde ”Væsgo, Niels! Smaag no jen a vor Yvlkager”. Det gik efter Beregning. Niels Gris tog Sæbestykket og spiste det, og da saa Spørgsmaalet kom: ”Naa, Niels! Hudan smaager det ?“, saa var det, at de Ord, der nu gaar Thy rundt og ogsaa er naaet her til Roskilde som en gammel Seje, kom sindigt fra Niels: ”De smaager kraank, men de er da edele”.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1940, side 381-389)